

УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 336.748

Н.Б. Бідник

Національний університет "Львівська політехніка"

ВАЛЮТНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА ВАЛЮТНИЙ КОНТРОЛЬ

Ї Бідник Н.Б., 2012

Розглянуто основні аспекти валютного регулювання та валютного контролю. Охарактеризовано повноваження державних органів у сфері регулювання валютних відносин. Також у роботі запропоновані заходи, які сприятимуть певній стабілізації валютного ринку, що супроводжуватиметься зниженням спекулятивних операцій з іноземною валютою.

Ключові слова: валютне регулювання, валютний контроль, валютний ринок.

N.B. Bydnyk

Lviv Polytechnic National University

CURRENCY REGULATION AND CURRENCY CONTROL

The article considers the main aspects of currency regulation and currency control. The authorities of state bodies dealing with regulation of currency relations are described. Also this article proposes measures to promote certain stabilization of the currency market, accompanied by a decrease of speculative operations with foreign currency.

Key words: currency adjusting, currency control, currency market.

Постановка проблеми. Питання валютного регулювання та валютного контролю є доволі актуальними в теперішніх умовах господарювання, оскільки саме від правильного валютного регулювання залежить стабільність і міцність національної грошової одиниці. Від валютного курсу залежить стан платіжного балансу, зовнішньої торгівлі, рух довгострокових та короткострокових капіталів. Оскільки зміни валютного курсу істотно впливають на розвиток макроекономічних процесів у національній економіці та на зовнішньоекономічні позиції країни. Тому регулювання валютного курсу є доволі важливим і необхідним та повинно враховувати цілі макроекономічної політики і конкурентну ситуацію на світовому ринку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемами валютного контролю та регулювання займалися багато українських та зарубіжних учених. Основні засади валютної політики висвітлили у своїх працях Пол Кругман, Перар Жозет, Рікардо Джуччі, Сурен Лізелотт, Роберт Кірхнер, Леві Мауріс, Майкл Мусса, Пол Массон, Джон Вільямсон, А.С. Гальчинський, А.А. Грищенко, С.Ю. Михайличенко, М.І. Савлук, П.М. Федосов, В.А. Ющенко. Проте, незважаючи на чималі напрацювання в цій галузі, валютне регулювання та валютний контроль в Україні потребують удосконалення.

Виклад основного матеріалу. В Україні валютне регулювання ґрунтується на Конституції України, Законі України "Про Національний банк України", Декреті Кабінету Міністрів України

"Про систему валютного регулювання і валютного контролю" та нормативних актах НБУ, що визначають правові засади організації валютного регулювання й контролю.

Основними завданнями валютного регулювання та валютного контролю є розвиток економіки і сприяння підвищенню рівня стабільності та міцності національної грошової одиниці. Оскільки валютне регулювання може стимулювати або стримувати економічний розвиток у державі, тому воно має важливе значення в економічній політиці країни та тісно пов'язане з усією системою економічних відносин держави. Свого часу Україна як незалежна держава підписала статті Угоди Міжнародного валютного фонду (Статут МВФ) та взяла на себе зобов'язання щодо організації власної валютної системи, передбачені ст. XIV Статуту МВФ. Зокрема 24 вересня 1996 р. Україна прийняла зобов'язання за ст. VIII Статуту МВФ, що свідчило про офіційне міжнародне визнання гривні конвертованою за поточними операціями [1].

Відомо багато визначень категорій валютного регулювання. На думку М.І. Савлука, валютне регулювання – це діяльність держави та уповноважених нею органів щодо регламентації валютних відносин економічних, суб'єктів та їх діяльності на валютному ринку [2]. О.А. Костюченко вважає, що валютне регулювання – діяльність держави, що спрямована на регламентацію міжнародних розрахунків і на порядок здійснення операцій з валютними цінностями [3]. Г.А. Тосунян, А.В. Ємелін під цією категорією розуміють комплекс здійснюваних державними органами правових заходів з метою створення і забезпечення органів валютного регулювання і контролю, встановлення і проведення певного порядку здійснення операцій з валютними цінностями, забезпечення і захисту права власності на валютні цінності, регламентації міжнародних розрахунків, підтримання стабільності курсу іноземної валюти .

Валютний контроль у працях науковців тлумачиться по-різному. Згідно з зовнішньо-економічним тлумачним словником, валютний контроль – це жорсткий контроль уряду над усіма угодами між країною та іншими країнами світу [4]. Також валютний контроль – це здійснення уповноваженими органами необхідних дій, спрямованих на дотримання фізичними та юридичними особами встановленого законодавством порядку переміщення валюти та валютних цінностей через митний кордон України [5]. Основне завдання валютного контролю – це скерування валютних коштів на забезпечення необхідних закупівель по імпорту та на інші цільові витрати [6]. На нашу думку, валютне регулювання — це регулювання валютних операцій, міжнародних розрахунків, органами державної влади. Валютний контроль — це система контролю за валютними операціями, зовнішньоекономічною діяльністю держави.

Відповідно до Декрету Кабінету Міністрів України "Про систему валютного регулювання і валютного контролю", в Україні діє система державних органів у сфері валютного регулювання і валютного контролю [7]. Валютну політику здійснюють: Національний банк України; Кабінет Міністрів України; Державна податкова служба України; Міністерство транспорту і зв'язку України; Державна митна служба України. Повноваження державних органів у сфері валютного регулювання наведені у табл. 1.

Державні органи, що здійснюють валютне регулювання, використовують для цього певні інструменти валютного регулювання. Інструменти валютного регулювання – це методи і прийоми, необхідні для здійснення валютної політики, а саме для проведення валютного регулювання та валютного контролю. Науковці виділяють дві групи інструментів валютного регулювання, а саме – інструменти прямого впливу та інструменти опосередкованого впливу. До інструментів прямого впливу належать ті методи та важелі, що були розроблені саме для регулювання валютних відносин у державі. Інструменти опосередкованого впливу використовуються під час здійснення монетарної політики для регулювання пропозицій грошей в країні. У табл. 2 наведені інструменти валютного регулювання.

Облікова ставка Національного банку – один з монетарних інструментів, за допомогою якого Національний банк установлює для суб'єктів грошово-кредитного ринку орієнтир щодо вартості залучених та розміщених грошових коштів на відповідний період і є основною [процентною ставкою](#), яка залежить від процесів, що відбуваються в макроекономічній, бюджетній сферах та на грошово-кредитному ринку. Динаміку облікової ставки в Україні за останні роки наведено у табл. 3.

Повноваження державних органів у сфері валютного регулювання

№	Державний орган	Повноваження
1	Національний банк України	<ul style="list-style-type: none"> – здійснює валютну політику ; – складає разом з Кабінетом Міністрів України платіжний баланс України; – контролює дотримання затвердженого Верховною Радою України ліміту зовнішнього державного боргу України; – визначає у разі необхідності ліміти заборгованості в іноземній валюті уповноважених банків нерезидентам; – видає у межах, передбачених цим Декретом, обов'язкові для виконання нормативні акти щодо здійснення операцій на валютному ринку України; – нагромаджує, зберігає і використовує резерви валютних цінностей для здійснення державної валютної політики; – видає ліцензії на здійснення валютних операцій та приймає рішення про їх скасування; – установлює способи визначення і використання валютних (обмінних) курсів іноземних валют, виражених у валюті України; – установлює за погодженням з Міністерством статистики України єдині форми обліку, звітності та документації про валютні операції, порядок контролю за їх достовірністю та своєчасним поданням; – забезпечує публікацію банківських звітів про власні операції та операції уповноважених банків.
2	Кабінет Міністрів України	<ul style="list-style-type: none"> – визначає і подає на затвердження до Верховної Ради України ліміт зовнішнього державного боргу України; – бере участь у складанні платіжного балансу України; – забезпечує виконання бюджетної та податкової політики в частині, що стосується руху валютних цінностей; – забезпечує формування і виступає розпорядником Державного валютного фонду України; – визначає порядок використання надходжень у міжнародних розрахункових одиницях, які використовуються у торговельному обороті з іноземними державами.
3	Державна податкова служба	<ul style="list-style-type: none"> – провадить фінансовий контроль за валютними операціями, що їх виконують резиденти і нерезиденти на території України.
4	Державна митна служба України	контролює дотримання правил переміщення валютних цінностей через митний кордон України.
5	Уповноважені комерційні банки	ведуть контроль за валютними операціями, що їх провадять резиденти і нерезиденти через ці банки.

Таблиця 2

Інструменти валютного регулювання

Інструменти валютного регулювання	Види	Суть інструменту валютного регулювання
1	2	3
Інструменти прямого впливу	Девізна політика	Політика регулювання валютного курсу шляхом купівлі та продажу іноземної валюти.
	Диверсифікація валютних резервів	Регулювання структури офіційних валютних резервів шляхом включення до їхнього складу іноземних валют різних країн.
	Регулювання режиму валютного курсу	Встановлення порядку визначення та зміни обмінного курсу національної валюти відносно іноземних валют.

1	2	3
	Девальвація і ревальвація	Послаблення або зміцнення офіційного курсу національної валюти відносно іноземних валют.
	Валютні обмеження	Законодавче встановлення правил щодо регламентування операцій з валютними цінностями
	Валютна блокада	Блокування рахунків однієї держави по відношенню до іншої
	Регулювання платіжного балансу	Страховання від втрат, викликане коливаннями валютних співвідношень
Інструменти опосередкованого впливу	Дисконтна політика	зміна офіційного дисконту (облікової ставки) центрального банку з метою регулювання економіки.
	Політика обов'язкових резервів	Антиінфляційна політика центрального банку.
	Політика відкритого ринку	Регулювання грошової маси в країні шляхом проведення операцій з державними цінними паперами.

Таблиця 3

Динаміка облікової ставки в Україні

Період	% річних
2005 з 10.08	9.5
2006 з 10.06	8.5
2007 з 01.06	8.0
2008 з 30.04	12.0
з 01.01	10.0
2009 з 12.08	10.25
з 15.06	11.0
2010 з 10.08	7.75
з 08.07	8.5
з 08.06	9.5
2012 з 23.03	7.5

Як бачимо з табл. 3, найвище значення облікової ставки спостерігалось у 2008 р., що мало на меті обмежити ресурсну базу, а отже і грошову пропозицію, і таким чином зупинити різку девальвацію гривні. Далі спостерігалася тенденція до зниження облікової ставки, і тепер вона становить 7,75 %.

У 2008 р. у зв'язку з напругою на фінансових ринках, коли відбувався вплив ресурсів з банківської системи, спостерігався дефіцит ліквідності, в умовах зростання попиту на іноземну валюту для погашення зобов'язань залучених на зовнішніх ринках, НБУ пом'якшив вимоги до формування банками обов'язкових резервів, знизивши норматив обов'язкового резервування за коштами в національній валюті до 0%. Норматив відрахування за строковими вкладками в іноземній валюті знизився до 3 %, а за поточними залишився незмінним – 5 %.

НБУ Постановою 210 установив з 01.05.2010 р. порядок формування обов'язкових резервів банками України на окремому рахунку в Національному банку України у розмірі 100 % (раніше – 50 %) від суми обов'язкових резервів, які сформовані за попередній звітний період резервування згідно зі встановленими нормативами на відповідний період. З 1 лютого 2009 р. при розрахунку розміру резервів враховуються тільки ресурси в іноземній валюті. При цьому норматив резервування для строкових депозитів фізичних і юридичних осіб становить 4 % від суми, для ресурсів до запиту – 7 % від суми. Обов'язкові резерви зберігаються на кореспондентських рахунках банків у НБУ і можуть використовуватися для проведення платежів. Влітку минулого року Нацбанк постановою № 414 від 21.07.09 р. зобов'язав банки зберігати на спеціальному рахунку 40% обов'язкових резервів, а місяцем пізніше регулятор збільшив цей норматив до 50 % (постанова

№ 514 від 31.08.09 р.). Також банкам надано дозвіл зараховувати для покриття обов'язкових резервів придбані ними цільові облігації внутрішніх державних позик України, випущені з метою залучення коштів для фінансування заходів, пов'язаних з підготовкою і проведенням чемпіонату Європи 2012 року з футболу в Україні, у розмірі 100 % їх номінальної вартості.

Якщо валюта є слабкою, неконвертованою або частково конвертованою, то регулятор переважно використовує інструменти прямого впливу, тобто адміністративні обмеження. До таких заходів вдавався Національний банк упродовж 2008–2009 рр. Зокрема, в умовах стрімкого зростання попиту на іноземну валюту регулятором запроваджено адміністративні обмеження, спрямовані на зниження спекулятивного тиску на гривню та обмеження її девальваційного тренду. Встановлення жорстких обмежень на курс продажу долара США населенню на готівковому ринку й посилення вимог до заявок уповноважених банків щодо купівлі іноземної валюти, що супроводжувалося запровадженням обмежень на операції банківських установ з цією валютою, забезпечили зниження обсягу спекулятивних операцій уповноважених банків на валютному ринку.

Через встановлення жорстких обмежень на готівковий курс іноземної валюти банківські установи почали стягувати комісійну винагороду за здійснення операцій з купівлі-продажу готівкової іноземної валюти, що також було зупинено регулятором. Для обмеження спрямування отриманих на рефінансування коштів банківськими установами на проведення спекулятивних операцій на валютному ринку, що мало негативний вплив на обмінний курс гривні, Національним банком посилено вимоги щодо рефінансування. Зокрема регулятором запроваджено проведення підтримки ліквідності лише, базуючись на детальному аналізі заявки кожного окремого банку з урахуванням стану поточної ліквідності, зменшення депозитів, кредитної активності та участі на міжбанківському кредитному ринку. Поряд із заявою банківські установи повинні подати детальну інформацію про причини втрати ліквідності.

Також НБУ переглянув ліміти валютної позиції і заборонив враховувати в ній резерви, оскільки саме ці дії, з погляду НБУ, були однією із причин різких коливань курсу гривні, бо банки спекулювали валютою, купуючи або продаючи її за своєю відкритою позицією. Найбільше постраждали від нових правил великі роздрібні іноземні банки, оскільки вони й під час кризи активно видавали населенню валютні кредити.

Ще одним істотним обмеженням стало рішення НБУ про позбавлення резидентів можливості виводити за кордон валюту, куплену на міжбанківському ринку за індивідуальною ліцензією або залучену у вигляді кредиту. При цьому до кінця 2009 р. банки були позбавлені права здійснювати спотові та форвардні операції. Вони отримали право купувати іноземну валюту для погашення зовнішніх кредитів тільки в тому обсязі, в якому продавали залучену від кредитора валюту на міжбанківському ринку. Ці рішення були прийняті НБУ за часу найвищої девальзації гривні у лютому 2009 р.

Запроваджена регулятором низка заходів сприяла певній стабілізації валютного ринку, що супроводжувалося зниженням спекулятивних операцій з іноземною валютою. Це дозволило Національному банку зняти низку жорстких обмежень за операціями на валютному ринку.

У подальшому НБУ повинен стежити за стабілізацією валютних курсів, контролювати кошти, які отримують банки в процесі рефінансування, поставити чіткі заборони на проведення будь-яких розрахунків в іноземній валюті на території України, здійснити врівноваження курсу коливань, ввести обмеження на купівлю валюти імпортерами, впровадити середньозважений курс валют, розробити методикку визначення валютного курсу.

Висновки та пропозиції. Валютне регулювання в Україні має багато недоліків, оскільки немає єдиного державного органу, який би регулював валютні відносини в Україні. Зважаючи на це, необхідно вдосконалити наявну в Україні систему державних органів контролю, створити єдиний наглядовий орган у сфері валютного контролю. Також, удосконалення потребує законодавство України у сфері валютних, експортно-імпортних та зовнішньоекономічних операцій.

Для покращення валютного регулювання і контролю в Україні необхідно здійснити заходи, а саме:

- впровадження обов'язкового продажу резидентами іноземної валюти на валютному ринку України;

- надання дозволу громадянам України відкривати рахунки в установах банків за межами України, а також фізичним особам без обмежень вивозити валюту України за її межі;
- уточнення порядку та механізмів здійснення валютного контролю;
- чітке встановлення санкцій за порушення валютного законодавства;
- удосконалення правового регулювання валютних відносин;
- уточнення валютної термінології.

Для покращення роботи НБУ відносно валютного контролю та регулювання можна дати такі пропозиції:

- розробка нових методів банківського та валютного регулювання;
- підвищення рівня фінансування розвитку реального сектору економіки шляхом залучення вільних валютних коштів;
- реформування банківської системи;
- підвищення конкурентоспроможності українських банків на валютному ринку України.

Виконання запропонованих заходів щодо покращення валютного регулювання та контролю сприятиме європейському розвитку України, забезпеченню захисту її національних інтересів і формуванню засад громадянського суспільства.

1. Мацелик, М. О. Фінансове право: навч. посіб. / М. О. Мацелик, Т. О. Мацелик, В. А. Пригоцький ; за ред. В.К. Шкарупи. – К. : Знання, 2011. – 815 с. 2. Гроші та кредит: підруч. – 3-тє вид., перероб. і доп. / М.І. Савлук, А.М. Мороз, М.Ф. Пуховкіна та ін.; за заг. ред. М.І. Савлука. – К.: КНЕУ, 2002. – 598с. 3. Костюченко О.А. Банківське право: Підручник. – К.: ВД "Професіонал", 2004. – 544 с. 4. Внешне-экономический толковый словарь/Под ред. И.Фаминского, 2001 г. – 600 с. 5. Горбенко Г. Валютний контроль в Україні // Юридичний журнал. – К, 2004 – № 2. 6. Буланов В.С. Глоссарий. Государственное регулирование рыночной экономики, 2002 г. – 756 с. 7. Декрет Кабінету Міністрів України "Про систему валютного регулювання і валютного контролю" від 19.02.1993 № 15–93.